

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
в година XX, 2012 в кн. № 1

Философия

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в кн. № 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
в година XXXIX, 2012 в кн. № 1

16 16 – 22 АПРИЛ
2015 г.

Текстът като начин за лична изява

*Откъс от „Прагматични аспекти
на обучението по български език
при работа с текст“*

Фани Бойкова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Развитието на уменията за успешна речева комуникация се явяват базисни за усъвършенстване на социалната адаптивност на личността и за нейното интегриране в обществото. Изучаването на езика, на неговата структура и на нормативната употреба на езиковите средства предпоставя възможности да се изгради мироглед за възприемането на света в безкрайното разнообразие от човешки отношения и оценки. Поднесената на емпирично равнище прагматична информация е насочена към създаване и овладяване на система от прагматични умения. Парадигмата на тези сложни комплексни умения според П. Гарушева може да се структурира в две групи – на продуктивните и на рецептивните умения. Към продуктивните се включват уменията: да се „видят“ компонентите на комуникативната ситуация; да се осмисли конкретната цел на вежливата комуникация; да се отчитат факти от действителността (време и място на действието); да се изгражда вярна представа за комуникативния портрет на реципиента, като се имат предвид психологически фактори (мотиви, интереси, емоционално състояние) и фактори от социолингвистично естество (пол, възраст, образование, професия, социален престиж и т.н.); да се подбират най-подходящите езикови средства за постигане на съответна на ситуацията учтива комуникация; да се прогнозира перлокутивният ефект от продуцираното изказване; да се създава изказване, адекватно на ко-

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.
Маргарита Георгиева
E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Български език
и литература“,
кн. 2/2015:**

ОТ РЕДАКЦИЯТА

Д-р Ирина Владикова – Българка на годината 2014

МЕТОДИКА

Прагматични аспекти на обучението по български език при работа с текст / *Фани Бойкова*

Дискурсът на българската диаспора в Украйна: етнolingвистичен, социolingвистичен и комуникативен аспект / *Светлана Корниенко*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Импresионистични техники в „Идиллии“ / *Милена Димитрова*

Между детския авангардизъм и пародийното му отрицание / *Петър Стефанов*

**ОПИТЪТ
НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ**

Христо Смирненски и пост-символизъмът в цикъла „Зимни вечери“. Изследване на интензитета на звука и светлината / *Нели Минкова*

Интерактивните методи в помощ на учителя по български език при развиване на езиковата компетентност на ученици билингви (V клас) / *Стефа Балязова-Панайотова*

**АНКЕТА С УЧИТЕЛИ ПО
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Моят професионален ден има смисъл! (На въпросите отговаря Емилия Петрова, учител от гр. Севлиево)

**РЕЦЕНЗИИ И
ИНФОРМАЦИЯ**

Антонимите – в съзнанието, в езика и в речника / *Пенка Пехливанова*

Явление в съвременния научен дискурс / *Кирил Димчев*

муникативноречевата ситуация. Изследователката дефинира като рецептивни уменията: да се оцени адекватността на изказването спрямо всички компоненти на комуникативната ситуация; да се диференцират и открият белезите на вежливото общуване: перформативни глаголи, етикетни речеви формули, езикови варианти, представящи различни степени на вежливост, и др.; да се отчита целесъобразността на употребата на езиковите средства; да се постигне пълноценно възприемане и разбиране на посланието; да се възприеме перлокутивният ефект (въздействие) на адресанта (Гарушева, 2003).

Продуктивно е да се развива и усъвършенства уменията на ученика да изгради свой изказ, своя личностна изява, съобразно изискванията за приемливо и успешно общуване. Цел на педагогическото взаимодействие е обучаваните да умеят да тълкуват и да осмислят взаимоотношенията между реалните факти и тяхната речева реализация, за да могат да разбират и оценяват света около себе си, да изграждат стратегии за бърза и безпроблемна социализация на личността, като се подготвят за резултатно участие в различни социални практики, осъществявани в разнообразни обществени сфери – битова, научна, официално-делова и т. н.

За достигане на прагматичния ефект в даден речев акт важно условие е разбирането между участниците, а и на предаваната при общуване информация. Съществен компонент на разбирането е лингвистичната компетентност, която съдържа не само познание за езиковите единици, изграждащи структурно-композиционните особености на текста, но и поменциалните комуникативни значения, които позволяват на изграждащите компоненти да се комбинират специфично за всеки конкретен речев акт. Познанията за нормите на институционализираното и официалното общуване са в основата на създаване на комуникативната компетенция.

Владеещият в добра степен граматическо познание невинаги показва адекватно прагматично умение, а да бъдеш извън обхвата на езиковите употреби в общоприетата и най-разпространена речева практика, може да има различни последиствия за индивида в социалното взаимодействие. Обучението в училище е мястото и пътят за формиране на умения да се разбира и да се тълкува езикът, да се формира комуникативна компетентност, чрез инструкциите на учителя да се усвоят модели на реални речеви практики. Класната стая е мястото, в което обучаваните могат да изпробват и усвоят модели на общуване, да експериментират. Често учениците изпълняват, а не произвеждат речеви актове, отговорите не осветляват учителя за нещо ново и неизвестно нему, а служат като обратна информация за подготовката на ученика. Подобно общуване се основава на изградено

Избрано

умение за сътрудничество между участниците. Според Ст. Димитрова съзателят на текст се намира в определена комуникативно-прагматична ситуация, която е концентриран фон на текста и по характер е двупластова: свързана с пораждането и реализацията на текста; свързана с процеса на неговото възприемане (Димитрова, 2001:18). При конструиране на ученическите писмени жанрове тази ситуация е рамкирана от предварително зададените от учителя комуникативни цели, на които трябва да отговарят създаваните текстове според комуникативната ситуация, в която трябва да се реализират.

В обучението по български език текстът е едновременно средство за комуникация и обект на изучаване на стратегии и механизми за осъществяване на общуване. Специфична за речевата реализация на текста е неговата реферативност, която го отличава от всички други езикови единици. Самоцентричността на текста (система, структура; функция), неговата антропоцентричност (когнитивизъм и прагматика) се реализират в общуването благодарение на комуникативната способност на езиковата личност (Димчев, 2010: 21 – 22). Ежедневното официално, делово, битово, научно, медийно общуване преминава най-общо очертано *през* и *чрез* възприемане, разбиране и създаване на текстове (разкази, преразкази, съобщения, документи), с конкретна прагматична цел да информират, да подтикват към мисли, чувства, действия.

Идеята за осмисляне на ученическата писмена работа като текст, който трябва да отговаря на определени жанрови белези и демонстрира уменията на автора за уместна речева изява, е в основата на структуриране на учебните стандарти и учебното съдържание в българската образователна система. Подготвителният период на работа за създаване на писмен текст по поставена от учителя задача е подчертан още от Иван Хаджов: „При изработване на писмената работа на ученика трябва да се даде всяка възможност да бъдат *предупредени грешките*, които може да направи, преди окончателно да изработи своята работа, за да я даде на учителя. За правописа да му бъде напомнено да има на ръка правописния речник и справочник“ (Хаджов, 2001: 341).

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“; кн. 2

Как можем да повлияем на човешката психика?

Откъс от „Социалните влияния и убеждаването“

Димитър Богданов

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доколкото ни е известно, Аристотел е първият сериозен мислител, който е формулирал някои от основните принципи на **социалното влияние и убеждаване**, които са свързани с амитюгите или нагласите. В специализираната литература няма едностранен превод на понятието „амитюг“. В общата психология се използва понятието „социална установка“, заимствано от грузинската психологическа школа. В социалната психология могат да се срещнат преводи на „амитюг“ като: „отношение“, „социален амитюг“, „мнение“, „диспозиция“ и други. В нашата литература като най-подходящ се налага преводът „социална нагласа“ (Арънсън, Е., 2009; Проданов, М., 2011).

Социалните влияния в социалната психология се разбират като влиянията, които хората оказват върху убежденията, чувствата и поведението на другите. Използвайки това като определение, ще се опитаме да разберем как може да се повлияе на един човек? Защо той приема влиянието, или с други думи – какво е то занего? Какви са променливите, които повишават или понижават ефективността на социалното влияние? Дали подобно влияние има постоянен ефект, или е само временно? Какви са променливите, които увеличават или намаляват дълготрайността на ефектите на социалното влияние? Повечето хора се интересуват от подобен род въпроси. Тъй като всички ние прекарваме голяма част от живота си във взаимодействие с други хора – те ни влияят, ние

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Доц. д-р Георги Апостолов

E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Атанаска Чолакова

0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 1/2015:

ИСТОРИЯ

НА ФИЛОСОФИЯТА

Еросът и възвишеното / *Невена Крумова*

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

Мода и време (към една антропология на обличането) / *Лазар Копринаров*

Амбивалентността на тялото и културата / *Емил Георгиев*

СОЦИАЛНА ФИЛОСОФИЯ

Социалните влияния и убеждаването / *Димитър Богданов*

**ФИЛОСОФИЯ
НА ИЗКУСТВОТО**

Философия на филма / *Томас Вартенберг*

**ФИЛОСОФИЯ
НА ОБРАЗОВАНИЕТО**

Взгледите на Сократ в границите на образователната парадигма / *Наталия Витанова*

**АКТУАЛНИ ФИЛОСОФСКИ
СЪБИТИЯ**

Dying and Death in 18th – 21st Century Europe (International Conference (ABDD07), Alba Iulia, Romania) / *Olga Gradinaru*

НОВИ ЗАГЛАВИЯ

За френската философия в България / *Нина Димитрова*

„Властта на малкия човек“ – сурово, но честно предупреждение за нашествието на един опасен социален вид / *Александър Маринов*

им влияем, те ни рагват, забавляват, натъжават и ядосват, естествено е мнозинството от нас да си изградят хипотези за социалното поведение.

На пръв поглед, логично е да се допусне, че хора, които са заплашвани със строго наказание за определено поведение, накрая могат да се „научат“ да презират това поведение; но когато въпросът се анализира научно, се оказва, че е вярно точно обратното: хора, заплашвани с леко наказание, започват да чувстват неприязън към забраненото поведение, а хора, заплашвани със строго наказание, проявяват, ако не друго, то поне леко засилване на интереса към забраненото поведение. Нашият собствен опит ни показва, че когато повечето от нас чуем някого да говори приятни неща за нас (загърба ни), той естествено ни става симпатичен, при равни други условия. Това се оказва вярно. Също така е вярно обаче, че започваме да харесваме този човек още повече, ако някои от забележките му по наш адрес са всичко друго, но не и приятни.

Един пример би могъл да бъде полезен. Представете си затвор. Помислете за надзирателите. Какви хора са те? Съществува вероятност повечето от нас да си представят надзирателите като груби, закоравели, безчувствени хора. Някои биха могли да си ги представят дори като жестоки, тиранични и садистични. Хората, които имат такава нагласа за възприемане на света, биха могли да предположат, че някои хора стават надзиратели, за да имат възможността да упражняват жестокостта си относително безнаказано. Сега си представете затворниците. Какви хора са те? Буйни? Покорни? Независимо какви конкретни представи съществуват в съзнанието ни, въпросът е в това, че там има представи – и мнозинството от нас вярват, че затворниците и надзирателите напълно се различават от нас по характера и личността си.

Едно от следствията на факта, че човекът е „социално животно“, е това, че той живее в състояние на напрежение, разпънат между ценностите, свързани с неговата индивидуалност, и ценностите, свързани с конформизма. **Джеймс Търбър** е успял да долови есенцията на един от видовете конформизъм. Да те нарекат конформист, в известен смисъл означава, че те поставят сред „непълноценните“ хора. Веднага си представяме цяла редица държавни служители, всички облечени в сиви костюми от фланелен плат, с дипломатически куфарчета в ръка, излезли сякаш от формичката на някой сладкар. Ако искаме, можем да използваме синоними, които обаче извикват съвсем други представи. „Индивидуалист“ или „нонконформист“ можем да заменим с „отклоняващ се“, а „конформист“ – с „колективист“. Като се вгледаме по-внимателно, ще забележим известна непоследователност в начина, по който нашето

общество се отнася към конформизма (колективизма) и нонконформизма (отклонението) (Арънсън, 2009).

Що е конформизъм? Конформизмът може да се определи като промяна в поведението или мнението на личността в резултат на действителен или въображаем натиск от страна на друга личност или група. Във връзка с това могат да се зададат няколко въпроса: 1. Какво кара хората да се поддават на груповия натиск? 2. Какъв е характерът на груповия натиск?

Променливи, които увеличават или намаляват конформизма

Единодушие. В експериментите на Аш един от основните фактори, който определя каква е вероятността изследваното лице да се поддаде на мнението на мнозинството, е единодушието на всички останали участници. Ако изследваното лице има макар и само един съюзник, който дава верния отговор, тенденцията към конформизъм рязко спада (Asch, 1955), фактически дори ако единодушието се наруши от лице, което не е съюзник, влиянието на групата намалява значително (Allen & Levine, 1971). С други думи, ако един от групите членове на групата даде неверен отговор, различен от грешката на мнозинството (например отговори, че линията е С, докато останалите от групата казват, че е А), присъствието на този втори отклоняващ се рязко намалява натиска за промяна на конформност и участникът е склонен да даде правилния отговор: линия В.

Ангажираност. Конформността към груповия натиск може да се намали, като индивидът бъде принуден да се ангажира по някакъв начин с първоначалната си преценка.

Даване на отчет. Представете си, че сте подложени на групов натиск, докато се опитвате да вземете решение, и знаете, че в края на събранието ще трябва да обосновате решението си пред другите членове на групата. Какъв ефект смятате, че ще окаже това върху вашето решение? Изследванията са показали, че в повечето случаи този тип даване на отчет пред групата увеличава конформизма (Pennington & Schlenker, 1999). Какво става обаче, ако са ви били дадени инструкции да сте максимално прецизни? Най-голяма независимост проявяват и най-добри решения вземат лицата, които са ориентирани към точността и които трябва да обяснят нонконформизма си на същите хора, с чието влияние не се съобразяват. Трябва да се отбележи, че хората в това експериментално условие се гържат по-самостоятелно, отколкото лицата, ориентирани към точността, които обаче не трябва да дават отчет. Това подсказва, че повечето хора се съгласяват, за да ги приемат останалите, освен ако не знаят, че ще трябва да дават отчет, ако вземат тъпо, компромисно решение.

Личността и културата. Друг важен фактор, свързан с конформизма, засяга някои от характерните черти на личността. Индивиди, които по принцип имат ниско мнение за себе си, е много по-вероятно да се поддадат на груповия натиск в сравнение с тези, които имат висока самооценка, освен това самооценката на индивида по отношение на конкретната задача играе важна роля в процеса. Ако са накарани да мислят, че притежават малки или никакви способности, за да изпълнят дадена задача, склонността на индивидите към конформност се увеличава. Индивиди, на които преди експеримента се внуши, че могат успешно да се справят с някоя задача – например да преценят дължините на линии, са много по-малко склонни към конформизъм, отколкото изследвани лица, които се включват в ситуацията „без заграване“ (Mausner, 1954).

Групата, упражняваща натиск. Другата страна на този проблем е свързана със състава на групата, упражняваща въздействието. Групата е в състояние по-ефективно да предизвика конформизъм, ако: 1) се състои от експерти, 2) членовете ѝ имат високо социално положение (например популярни ученици в гимназията), или 3) има някаква база за сравнение между групата и индивида. Конформизмът се проявява почти по същия начин и когато източникът на влиянието е личност, а не група. Ние сме по-склонни да се съгласим с поведението или мнението на човек, поодобен на нас или важен за нас, или който изглежда, че има опит или власт в да-

гена ситуация. Изследвания са показали, че хората с по-голяма охота изпълняват нареждане на човек в униформа, отколкото на облечен в цивилни дрехи, дори когато става въпрос за банални неща.

Да принадлежиш или да получаваши информация. Хората имат силна нужда да принадлежат. Приемането и отхвърлянето са сред най-големите награди и наказания за социалното животно, защото в нашата еволюционна история социалното отхвърляне може да има катастрофални последици – секват ресурсите и защитата на групата в един опасен свят. И така хората, които са просъществували в поколенията, са били тези, които са имали силна склонност да живеят в групата. Изводът от всичко това е, че повечето от нас бихме положили големи усилия, за да избегнем социалното отхвърляне (Baumeister & Leary, 1995). Както отбелязах по-рано, има две възможни причини, поради които човек проявява конформизъм. Първата е, че поведението на околните го е убедило в неправилността на собствената му първоначална преценка. Другата е, че конформизмът често гарантира мястото му в групата. Накратко, ние често разчитаме на другите хора като на средство за определяне на реалността.

Според **Лейън Фестингър** (Festinger, 1954), когато физическата реалност стане несигурна, хората все повече разчитат на „социалната реалност“, т.е. вероятността да се подгадат на поведението на групата расте не защото се боят групата да не ги накаже, а защото единствено поведението на групата им дава ценна информация какво се очаква от тях.

Един пример ще изясни това разграничение: представете си, че ви се наложи да използвате тоалетната в непозната за вас учебна сграда. Под надписа „Тоалетна“ има две врати, но за беда някой вандал е свалил означенията и не е ясно коя е дамската и коя – мъжката тоалетна. Ето ви проблем – страх ви е да отворите и едната, и другата врата, защото се притеснявате, че може да изпаднете или да поставите другия в неловко положение. Докато стоите там в страх и неудобство и пристъпвате от крак на крак, вратата вляво се отваря и оттам бавно излиза мъж с изискан вид. С въздишка на облекчение вие вече сте готов да нахълтате, напълно сигурен, че лявата врата е за мъже, а дясната – за жени. Защо сте толкова уверен? Както видяхме, изследванията показват, че колкото по-голяма е вярата на един човек в знанията и почтеността на другия, толкова по-склонен е да следва примера му и да се приспособи към поведението му. Затова има по-голяма вероятност да последвате изискания господин, отколкото някой мирислив грипльо с безумен поглед.

Социалното влияние и емоциите. Да повторим: когато реалността е неясна, другите хора стават основен източник на информация. Закономерността на това явление се илюстрира от разработки, осъществени от **Стенли Шахтър** и **Джероум Сингър**. Те показват, че хората проявяват конформизъм дори при оценката на такива интимни индивидуални особености като емоциите (Schachter & Singer, 1962). Преди да опишем това изследване, трябва да изясним какво разбираме под **емоции**.

Според американския психолог, философ и лекар **Уилям Джеймс** (James, 1890) емоциите имат както „чувствени“, така и познавателни елементи. Неговото възприятие на емоциите може да се уподоби на процеса, който води до пускането на песен от джубокс: първо извършвате познавателни действия, като активирате машината с пускане на монета. После подбирате песента, която искате да чуете, като натискате подходящите бутони. Една емоция също изисква както физиологичен аразул (възбуда), така и подходящ етикет, т.е. да бъде наименувана.

По-специално, ако се разхождаме в гората и изведнъж се натъкнем на гласна и свирена мечка, в организма ни ще настъпят физиологични изменения. Тези изменения предизвикват възбуда – от физиологична гледна точка това е реакцията на симпатиковата нервна система. Подобна реакция би настъпила и ако срещнем човек, към когото изпитваме гняв. Ние я интерпретираме като страх (вместо гняв или например еуфория) едва когато познавателно ни стане ясно, че сме изправени прег стимул, предизвикващ страх (свирена мечка). Но какво бихме казали, ако изпитаме

физиологичен араузъл, без да е налице подходящ стимул? Например, ако някой тайно сложи в пирието ни химично средство, което предизвиква същата физиологична реакция? Ще изпитаме ли страх?

Уилям Джеймс вероятно би казал „не“ – поне дотогава, докато не се появи подходящ стимул. Тук се намесват **Шахтър** и **Сингър**. В един от техните експерименти част от изследваните лица се инжектират с епинефрин – синтетична форма на адреналина, която предизвиква физиологична възбуда. На останалите се дава безвредно плацебо. На всички се казва, че това е препарат с витамини, наречен „супроксин“. Някои от лицата, инжектирани с епинефрин, биват предупредени за страничните му ефекти – главно сърцебиене и треперене на ръцете. Това действително са някои от въздействията на епинефрина. Съответно, когато почувстват описаните симптоми, те дават правилно обяснение: „Сърцето ми бие силно и ръцете ми треперят поради инжекцията, която ми направиха – груга причина няма“.

Другите изследвани лица обаче не са предупредени за тези симптоми. Какво биха си помислили те, когато сърцето им започне да бие ускорено и ръцете им затреперят? Отговорът е, че те си го обясняват така, както си го обясняват околните. За да докаже това, **Шахтър** включва в групата подставено лице, за което изследваните лица знаят, че също е било инжектирано със „супроксин“. В един случай подставеното лице е инструктирано да се гържи еуфорично, а в друг – да проявява силен гняв. Поставете се на мястото на изследваните лица. Сам сте в една стая с човек, за когото предполагате, че току-що е бил инжектиран със същото лекарство, с което и вие сте инжектиран. Той енергично подскача насам-натам, весело си прави хартиени топки и хвърля „кукички“ в кошчето за боклук. Еуфорията му е очевидна.

Постепенно лекарството, което ви е инжектирано, започва да действа и вие усещате сърцебиене, треперене на ръцете и т.н. Каква емоция изпитвате в тази ситуация? Повечето от изследваните лица отговарят, че са изпитали еуфория и се гържат весело. Представете си обаче, че вместо с еуфоричен човек вие сте в една стая с лице (подставеното лице на експериментатора), чието поведение изразява гняв. То непрекъснато недоволства от въпросника, който и двамата попълвате, и накрая в изблик на крайно раздразнение нахвърля листовите на парчета и ядно ги хвърля в кошчето.

Междувременно въздействието на епинефрина става все по-ясно, чувствате сърцето си да бие силно и ръцете ви затреперват. Какво изпитвате? В тази ситуация огромното мнозинство от изследваните лица казват, че изпитват гняв и се гържат по съответния начин. Необходимо е да се отбележи, че ако на изследваните лица е било дадено плацебо (т.е. инжекция с безвреден разтвор, която не предизвиква никакви симптоми) или ако са били предупредени за ефекта на инжектираното им лекарство, те почти не се повлияват от странностите на подставеното лице. Нека сега обобщим изводите: когато физическата реалност е ясна и обяснима, емоциите на изследваните лица не се влияят особено от поведението на околните; но когато изпитват силна физиологична възбуда, без да са в състояние да си обяснят причините, те тълкуват собствените си чувства или като гняв, или като еуфория в зависимост от поведението на другите, с които предполагат, че са в една и съща „химична лодка“.

Социално влияние: живот и смърт. Както видяхме, влиянието на другите, умишлено или не, може да окаже значителен ефект върху поведението на един човек. Ако не разберем как действа този процес, ефектите му могат да имат нежелателни последици и за обществото. Изследване на **Крейг Хейни** върху **процедурата при квалификацията на смъртно наказание** предлага интересен и поучителен пример (Honey, 1984). В основата си тази процедура се отнася до случаите, в които при подбора на съдебни заседатели в процес за убийство бъдещите заседатели, противници на смъртната присъда, систематично са изключвани от състава на съдебните заседатели. Този подбор става в присъствието на самите бъдещи съдебни заседатели.

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 1

В плен на емоциите

*Откъс от „Тревожността
в педагогическия процес“*

Здравка Костова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Емоциите в живота на човека

Тревожността е част от емоционалния живот, който регулира функционалното състояние на нашия организъм и характера на нашата дейност. Не бихме могли да оцелеем и да преуспяваме, ако не възприемахме и не реагирахме, малко или много, точно на действителността. В този процес непрекъснато се ръководим от нашите цели и убеждения, мечти и стремежи, които са в центъра на живота ни, и вземаме решения как да използваме обективните условия за постигането им. Възприеманите стимули от външната среда преминават през ситото на нашите „мотивационни, емоционални и егоцентрични процеси“ (Lazarus, 2006).

Емоцията се дефинира като съзнателна и субективна умствена реакция на определено събитие и се съпровожда с промени във физиологичните и поведенческите прояви на даден индивид. Тази дефиниция е интерпретирана с четири компонента: когнитивен, физиологичен, поведенчески и афективен. Когнитивните реакции се отнасят за паметта, мисленето и възприемането на дадено събитие. Физиологичните реакции са свързани с функциите на нервната и ендокринната система, а поведенческите реакции включват активна експресия на емоцията. Афектът се изразява чрез позитивни и негативни състояния на емоциите и ги характеризира като съзнателно и субективно преживяване.

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева

E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова

0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 2/2015:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Проблеми на социалната адаптация на пътуващи ученици от малки населени места / *Траян Попковчев, Бонка Гергинова, Тереза Карамангалова*

Два съвременни отговора на въпроса: Може ли да се учи чрез съвременно изкуство? / *Вася Делибалтова, Десислава Морозова*

Устни продуктивни текстове в детската градина – теория и технология / *Ганка Янкова*

Тревожността в педагогическия процес / *Здравка Костова*

Интерактивните методи и похвати на обучение в контекста на конструктивистката образователна парадигма / *Божена Такворян-Солакян*

ЧУЖДЕСТРАННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Философия на мениджмънта на класа / *Кристоф Айххорн*

New System of Teachers' Professional Development in Kazakhstan Universities / *Gulnaz Akhmetova, Gulnar Balakayeva*

ДОКТОРАНТСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Делегираните бюджети в средното образование в България – за и против / *Йоана Минова*

ДОБРИ ПРАКТИКИ В ОБЛАСТТА НА ЗДРАВΟΣЛОВНИЯ НАЧИН НА ЖИВОТ И СПОРТА В ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Иновативни политики и практики в спорта като социални продукти от взаимодействието между местна власт, образователни институции и спортни организации / *Иван Сандански*

Здравословен начин на живот за ученици, родители и учители на 51. СОУ / *Асен Александров*

Турнир по канадска борба / *Д. Евтимова, Е. Павлова, И. Радославова, Б. Иванов*

Ползотворно взаимодействие и партньорство между ЧСОУ „Дрита“ и НСА „В. Левски“ при реализиране на дейности в областта на физическото възпитание и спорта / *Ирена Недялкова*

Детска лятна олимпиада / *Нели Бъчварова, Десислава Дургова*

Здравословно хранене и спорт в 136. ЦДГ „Славия“ – София / *Даниела Матеева*

Спортът и туризмът в живота на децата от 137. ОДЗ „Калина Малина“ – София / *Снежанка Богданова, Росица Генова*

Хората се различават по своите цели, убеждения и възможности. Всеки човек преценява значението на случващото се за своето благополучие и на тази основа взема решение как да се справи с него. Междучелностните и вътрешноличностните различия небинари се имат предвид в нормативните твърдения за хората като обобщено понятие в психологическите изследвания. Но в училище взаимодействат отделни ученици, при което всеки един конструира свое значение на случващото се в околната среда през призмата на собствените си характеристики. Извършва се трансакция между средата и преценяващата я мислеща личност. Възприемането на заплахата например не е нито само в околната среда, нито само у индивида, а е резултат от трансакцията между външните условия и уникалните качества на конкретното лице, което конструира *релационно значение* във взаимоотношението си със средата (обикновено групи хора). Взаимодействие и релационно значение не са синоними. Индивидът и средата си взаимодействат, но индивидът оценява значението на ситуацията за своето благополучие и в тази оценка се поражда емоция (Lazarus, 2006). Индивидът не само възприема (перцепция) събитията, но като аналитично мислещо същество „вижда“ в тях възможните усложнения (аперцепция). Затова индивидуалният подход има първостепенно значение в обучението и в поддържането на емоционалното равновесие на всеки ученик. Когнитивни процеси, лишени от емоции, заемат малко място във всекидневния живот. Това е и причината за избора на темата за изследване. Анализът на литературата е необходим за теоретично обосноваване на ролята на емоциите и по-специално – на тревожността в обучението. Осъзнаем ли я, ще ни бъде по-лесно да я контролираме.

Емоциите са преживявания, от бурни изблици до тънки настроения, които отразяват личното значение и оценка на външни и вътрешни ситуации за жизнената дейност на човека (Ильин, 2001; Петровский, 1976). Те са психически процеси и състояния, свързани с инстинктите, потребностите и мотивите, които съпътстват всяка активност и служат като механизъм за регулиране на поведението (Психологическият словарь, 1983).

Емоциите повишават чувствителността на сетивните входове, разширяват диапазона на възприемане на външни и вътрешни сигнали и осигуряват съществуването на човека при недостиг от сведения за постигане на неговите цели (Грановская, 1984: 148). Според оценъчната

теория (Smith&Lasarus, 1990) емоциите се основават на индивидуалната оценка на събитията и предизвикват специфични реакции. Към едно и също събитие емоционалните реакции на различните хора са различни. Това оправдава необходимостта от свобода в изразяването на мнения и от зачитане на разнообразието в оценките. Емоционалното състояние се определя от „осъзнаването на качеството и интензивността на актуалните потребности на индивида и от оценката, която той дава на вероятността за удовлетворяването им“ (Симонов, 1981). То може да мобилизира и да съдейства за постигане на целите или да демобилизира и дори да психира високотревожните индивиди (Selye,1976).

Оценката се основава на вроген и на придобит опит, при което се съпоставя информацията за предполагаемите средства, време и ресурси, необходими за задоволяване на потребностите с постъпващите сведения в дадения момент. Страхът например се определя като недостиг от нужните за защита сведения. Променливите на личността, които взаимодействат с променливите на средата при оценяване на дадена ситуация, са основно три: цели и йерархия на целите, убеждения и оценки за себе си и за света и личностна съобразителност (Lasarus, 2006: 70). При отсъствие на потребност и цел няма потенциал за емоции (Симонов, 1981). „В този живот получаваме само тези неща, които преследваме, за които се борим и за които сме готови на саможертва“ (Дж. М. Адамс).

Оценката на действителността е резултат от изпреварващо отражение (Анохин, 1962), при което чрез миналия опит организмът се приспособява към бъдещето въз основа на процеси като предчувствие, прозрение, предсказване, интуиция. Причината и следствието в тях се намират в многопосочни реципрочни връзки. В едни случаи даден фактор може да бъде причина, в други – да действа като посредник, а в трети – като следствие. Благодарение на механизмите за обратна връзка се изграждат много и различни причинно-следствени пътища, обединяващи предчувствието за бъдещето и преживяното в миналото за оказване на въздействие върху психиката и поведението на даден индивид. Процесите не са линейни, а са взаимно преплетени и породени от комплексни взаимоотношения. Неправилно е да се смята, че психическите процеси – познание, мотивация и емоции, са функции на определен участък от мозъка и се извършват независимо един от друг. Системният подход разглежда психиката като едина система от структури и „съзнателни и несъзнателни процеси, изразявани чрез мисъл, перцепция, емоция, преценка, воля, памет и въображение“, които са функции на мозъка и регулират поведението. Тя е изградена от подсистеми и на свой ред е подсистема на по-сложно организирани системи, каквито са социалните системи. От това следва, че научните модели за изследване на емоциите трябва да отчитат тяхната био-, психо-, социална сложност (Lasarus, 2006: 22; Попов, Обчаров, 1983), а придобитите знания да се използват за поддържане на социално, психологическо и физиологично здраве (Raune & Horn,2002).

Разбирането на собствените емоционални реакции е много важно за приеманите оценки. Рефлексията към емоциите е необходима за съответствието на индивида със средата и за постигането на поставените цели. С помощта на самопознание, чрез разсъждение и воля човек може да се научи да разбира и да контролира своите емоции.

Емоциите са различни видове и със своето богатство повишават възможностите за адаптационна борба. Всяка базисна емоция се различава по своята сила и може да бъде характеризирана със система от понятия (Ильин, 132). При сегем милиарда население на Земята и всеки човек, способен да изпитва различни видове емоции, общоприета класификация на базисните емоции не е възможна (Минчев, 2013: 313). Едни базисни емоции (гняв, страх) са посочени от всички изследвани автори, а други се срещат по-ограничено (таблица 1). И това не е случайно.

Таблица 1. Базисни емоции според водещи автори в изследване на емоциите

Автор	Базисни емоции
Аристотел, 1979 – 9	гняв, омраза, страх , буйност, кротост, <i>състрадание</i> , смелост, радост, <i>любов</i> ,
Lasarus, 2006 – 15	гняв , завист, ревност, <u>тревожност</u> , страх , вина, срам, облекчение, <i>надежда, тъга, щастие, гордост, любов</i> , благодарност и състрадание
Plutchik, 1980 – 8	гняв, страх , отвращение, <i>тъга</i> , изненада, очакване, доверие и <i>радост</i>
Пауел, 1987	гняв, тревожност, страх , депресия, задоволство, <i>щастие</i> , радост, <i>любов</i> , <i>тъга</i>
Фройд, 1927	гняв, омраза , отвращение, страх , <i>любов</i> , удоволствие
Tomkins, 2008	интерес – възбуда, удоволствие – радост, изненада – разтърсване, стрес – терзание, гняв – ярост, страх – ужас, <i>срам</i> – унижение, недоволствие, отвращение
Ольшанникова, 1983	гняв, страх , <u>тревожност</u> , вина, <i>любов, тъга, радост, срам</i> , възторг, <i>раздразнение, негодувание, съчувствие</i>
Izard, 1991	интерес – възбуда; удоволствие – радост; изненада – стряскане; стрес – мъка; отвращение – презрение; гняв – ярост; срам – унижение; страх – ужас

Гневът е „най-гнусното и най-бясното вълнение от всички“, „...развихрен порив на болката“, ... „краткотрайна лугост“, която „губи власт над себе си, губи представа за приличие, мисълта за връзките между хората, упорито преследва започнатото, непристъпен е за разумни съвети, избухлив при най-незначителен повод...“ (Сенека, 1987: 99). З. Фройд посвещава голяма част от своите изследвания на страха, на неговата същност, разновидности (реален, невротичен и страх от съвестта), развитие, място в архитектурата на личността, роля в неврозите и лечение (Фройд, 1993: 214 – 248). Реалния страх той разглежда като проява на себесъхранителните нагони на Аза (Фройд, 1990: 373 – 390; 456 – 482). Аристотел (Аристотел, 1979: 29) характеризира емоциите като състояния на душата, а Ф. Ницше (Ницше, 1990: 261) разсъждава върху емоциите в душата на художниците и писателите, свързвайки ги с правилното разбиране на изкуството и морала, и споделя своите философски „смесени мисли и афоризми“ (Ницше, 1993: 17 – 122).

Най-често емоциите се групират като приятни – неприятни, положителни – отрицателни, възбуждащи – релаксиращи. Положителните емоции се свързват с висока субективна оценка на възможностите за постигане на целите и с тяхната ефективна реализация, а отрицателните – с несполука. Затова Елизабет Тейлър обобщава: „Успехът е велик дезогорант“.

Всяка емоция може да бъде положителна или отрицателна, когато се основава на критерий за адекватност или дезадекватност в определена ситуация и има различен сценарий за извършване на трансакция със средата. Р. Лазаръс (Lasarus, 2006) предлага списък от 15 емоции, всяка от които разкрива нещо различно за начина, по който даден индивид оценява случващото се в адаптивните трансакции и как се справя с него. Р. Плъчек (Plutchik, 1980) изброява 8 базисни емоции. Според него смесването на две или повече емоции ражда нов вид емоция, означаваща като вторична – гняв и отвращение могат да породят презрение. Предложените от него емоции са биполарни: радост/тъга, гняв/страх, доверие/отвращение, изненада/очакване. Известен е неговият визуален модел на емоциите, в който прави връзки между идеята за емоционален кръг и цветно колело. Като цветове, базисни-

те емоции могат да бъдат представени в различна интензивност и да се смесват една с друга, изразявайки различни преживявания. Критиките посочват липсата на „гордост“ като емоция, въпреки изброяването на леки емоции като разсейване, замисленост и скука.

С. Томкинс (Tomkins, 2008) определя афекта като самостоятелна биологична система, която се появява независимо от механизмите за аразуъл (възбуждане) и познание. Емоционалната преценка може да преходжа по време познавателната, оказвайки се често пъти първата и най-важната преценка. Интензивността на стимулите се трансформира в качество на афективното преживяване, без да предизвика познавателна интерпретация (например при кошмарните сънища). Той приема наличието само на девет биологично базирани афекта, като старателно разработва първите шест (таблица 1). В посочените двойки емоции първият компонент изразява по-меко преживяване, а вторият – по-бурно. Според него емоциите са първични мотиватори, защото функционират аналогично на усилватели при преживяване на внезапна промяна. Той твърди: „Разсъждения без чувства са безсилни, а чувства без разсъждения са слепи“. Най-пълно описание и класификация на емоциите дава Е. П. Илйин (Илйин, 2001).

Емоциите изпълняват три важни роли в нашия живот: 1) Те са необходими за адаптиране и оцеляване. Щастие и доверието ни мотивират да дадем най-доброто от себе си, а страхът и отвращението ни правят бдителни; 2) Емоциите оказват влияние върху възприемането на света, чрез което изпълняват регулаторна функция; 3) Емоциите ни помагат да споделяме помежду си своите потребности, желания и преживявания (Kennedy-Moore&Watson, 1999; Reeve,2013). Хора, склонни към положителни емоции, се характеризират с широк кръг от общуване.

Емоциите се различават от настроеността и не трябва да се използват като синоними. Емоциите са краткотрайни, а настроеността – най-често дълготрайни. Емоциите могат да се изразяват, докато настроеността не могат поради отсъствие на възприемане и разбиране за стимула.

Изследваната литература показва, че емоциите се анализират на няколко равнища – физиологично, психологическо и социокултурно (социология и културна антропология). В психологическата и педагогическата литература се обръща по-голямо внимание на когнитивната и психомоторната сфера на личността и много по-малко внимание – на афективната сфера, макар най-доброто запомняне да е свойство на всички афективни образи (Илйин, 2001: 125). Разработени са и се прилагат в практиката различни дидактически материали за изследване на познавателните постижения, но няма и не се използват у нас такива за емоционалната сфера. Недостатъчно е разбирането за значението на емоциите в мисленето, действието и поведението. В културата има недостиг на разбиране за начините, по които положителните и отрицателните емоции въздействат върху поведението, особено в училище. Не познаваме в достатъчна степен ефекта от ограничаването на емоционалното изразяване върху здравето на децата. Изразът „Мисли позитивно“ не решава многото въпроси с емоционалния ни живот. Необходимо е „синхронизация на афективното и когнитивното“ с цел „себеактуализация“, която „да произлиза от инициативата на индивида и да се превръща в колективен процес на актуализация, зачитащ достойнството и значимостта на групите“ (Gang, 1989: 70).

Тревожността в системата на емоциите

Феноменът **тревога** е обхванал всички страни на нашия живот и заема централно място в различни области като наука, поезия, политика, религия. Епохата на скритата тревога е заменена с епохата на явната тревога. Тревожността е система с много променливи (Lasarus, 2006). Всяка променлива изпълнява много роли, чрез което се осигурява възможност за сложни взаимоотношения във влиянието ѝ на резултатите.

Тревожността е характерна черта на духа, в „бездуховността няма страх“ (Куркегор, 1992: 121). Понятието *тревога* се обяснява като „силно душевно вълнение

и безпокойство“ (Андрейчин и съавт., 1976), „поради страх, загриженост, опасение, че нещо неприятно, лошо ще се случи или може да се е случило; силна нервна възбуда от заплахата на нещо лошо, опасно“ (Димитрова, Спасова, 1980). Тревогата е отрицателна емоция (Bartlett, 2002), пораждаща усещане за неопределеност, очакване на негативно събитие и труднопредолими предчувствия, „страх от очакването“ (Черникова, 1973), „страх пред изпитание“ (Кондаш, 1981). За разлика от страха, „емоцията, за която много хора мислят с ужас“ (Izard, 1991), причините за тревогата са неосъзнати (Фройд, 1932; Lazarus, 2006). Тя е резултат от несъзнателна оценка на случващото се, но предпазва от участие в потенциално вредно поведение и подтиква към дейност, която да доведе до благоприятен изход от събитието. В този смисъл Н. Г. Юнг подчертава положителния ѝ ефект (Самюелз и съавт., 1993), но я разглежда и като избягване на осъзнаването на някакво страдание (Самюелз и съавт., 1993: 185).

Съществува разлика между *тревожност като черта (лична тревожност)* – склонността на човека да преживява силно безпокойство по незначителни поводи (не се влияе от ситуационните фактори) и *тревожност като състояние (ситуативна тревожност)* – резултат от динамичното взаимодействие на тревожността като черта и ситуационния стрес или заплахата (влияе се от ситуационните фактори) (Айзенк, 1987: 272). Хората с ниска самооценка имат повишена тревожност, интерпретират неясни стимули като тревога и се фокусират върху признаци, сигнализиращи враждебност. Оптимистите са по-склонни да приемат неконтролирани ситуации и да използват активно защитни механизми за справяне с тях (Semmer, 2006).

Тревожността се преживява от индивидите в различна степен, в зависимост от техните вътрешни особености и от въздействащите върху тях външни фактори. Няма съмнение, че тя играе важна роля в готовността на учениците за обучение и върху поведението им в училище. Това оправдава изследването ѝ от много автори, повечето от които я тълкуват като разновидност на страха или тясно свързана със стреса (Коган, 1980; Стелмак, 1987; Айзенк, 1987; Selye, 1976; Lazarus, 2006; Bartlett, 2002) или я отнасят към емоциите на очакване и прогноза (Ильин, 2001).

З. Фройд (Фройд, 1990: 378; 1993: 235) определя тревожността като „общо безпокойство, свободно плаваща тревога, която влияе върху преценките, създава очаквания, дабне всяка възможност да потвърди своята основателност“ и я нарича „тревожно очакване“. Високата степен на тревожно очакване той характеризира като страхов невроза. Тревожността е резултат от „активността на въображението и фантазиите за бъдещето“, „появява се при незавършени ситуации и блокирана активност, които не позволяват разреждане на възбуждането“ (Ильин, 2001: 142); характеризира се с „преживяване на ужас и предчувствие въз основа на неопределено или специфично очакване за вреда, а не на очевидна външна заплахата“ (Fraseretal., 1983).

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 2

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз Буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/420-04-70, 02/420-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз Буки“

1. Стандартни карета на вътрешна страница:

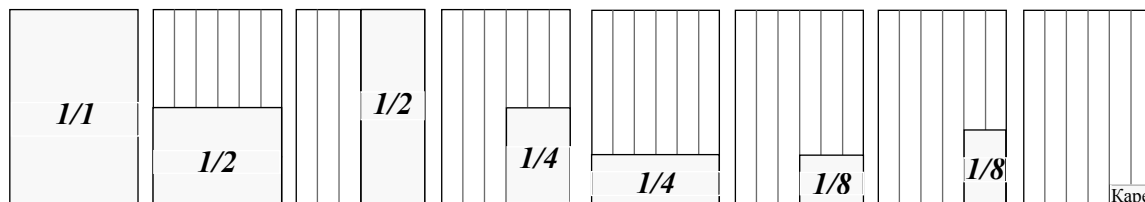
Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница - 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница - 256 мм/194 мм - 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница - 256 мм/97 мм - 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница - 125 мм/97 мм - 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

Цена за първа страница:

4 лв. на кв. см;

Цена за последна страница:

2 лв. на кв. см.

2. Вложки - 1000 бр. - 80 лв.

Научни списания на издателство „Аз Буки“

1. Цена за вътрешна страница (в лева)

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора корица: цена за вътрешна страница + 60% оскъпяване

3. Цена за реклама на трета корица: цена за вътрешна страница + 40% оскъпяване

4. Цена за реклама на четвърта корица: цена за вътрешна страница + 100% оскъпяване

5. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз Буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз Буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2012 г.